

TALABALARNING PSIXIK XUSUSIYATLARI

Azizova Shodiyona Ne‘mat qizi

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Defektologiya fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada hozirgi eng dolzarb muammolardan biri oliy o‘quv yurtlaridagi ta‘lim-tarbiya ishlari samaradorligini keskin oshirishdan hamda respublikamizning rivoji ravnaqi va istiqboli ko‘proq oliy maktab tayyorlayotgan mutaxassislarining mahoratiga bog‘liqdir, shuning uchun o‘qitishning yangi ilg‘or faol usullarini qo‘llash, oqilona vositalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir, shu kabi masalalar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar

Talabalar, ijtimoiy guruh, yetuklik, jamoatchilik topshirig‘i, mutaxassislar, fiziologik, pedagogik, psixologik, axloqiy, estetik.

Tadqiqotlarda talabalar deganda moddiy va ma‘naviy ishlab chiqarishda ijtimoiy hayotga va mutaxassislikka oid rollarni muayyan qoida va maxsus dastur asosida bajarishga tayyorlanayotgan ijtimoiy guruh tushuniladi.

Oliy o‘quv yurtidagi ta‘limning o‘ziga xos xususiyatlari talabalarning boshqa ijtimoiy guruhlar bilan (ular xoh rasmiy, xoh norasmiy bo‘lishlaridan qat‘i nazar) muloqotga kirishish uchun muhim imkoniyat yaratadi. Talabalik davrining asosiy xususiyatlardan biri ijtimoiy yetiklikning jadal sur‘ati bilan ro‘yobga chiqishidir. Malumki, ijtimoiy yetuklik (kamolot) shaxsdan zarur aqliy qobiliyatini hamda ijtimoiy turmushda bajariladigan turli rollarni egallashga (mas‘ul vazifada ishlashga) tayyorlanishni talab qiladi. Mazkur jarayonning bosh mezonlari va ko‘rsatkichlari o‘rta ma‘lumotlilik, jamoatchilik topshirig‘i, mehnatda faollik ko‘rsatish, qonunlar oldida javobgarlik, mutaxassis bo‘lish imkoniyati, unga intilish tuyg‘usi, irodaviy zo‘r berish, yosh otalik va onalik burchi, jamoat arbobi vazifasini o‘tash, ijtimoiy guruhga raxbarlik qilish, sport bilan shug‘ullanish, bo‘sh vaqtni tashkil eta olish, to‘garakda qatnashish va hokazolardan iboratdir.

Talabalik davri o‘spirinlikning ikkinchi bosqichidan iborat bo‘lib, 17-22 (25) yoshni o‘z ichiga oladi va o‘zining qator betakror xususiyatlari va qarama-qarshiliklari bilan xarakterlanadi. Shu boisdan o‘spirinlik davri shaxsning ijtimoiy hamda kasbiy mavqeini anglashidan boshlanadi. Mazkur pallada o‘spirin o‘ziga xos ruhiy inqiroz yoki tanglikni boshidan kechiradi, jumladan, kattalarning har xil ko‘rinishdagi (unga yoqish yoki yoqmasligidan qat‘iy nazar) rollarni tez sur‘atlar bilan bajarib ko‘rishga intiladi, turmush tarzining yangi jihatlariga ko‘nika boshlaydi. Katta odamlarning tarziga o‘tish jarayoni shaxsning kamol topish xususiyatlariga bog‘liq ichki qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi.

Pedagogik psixologiya fanidan ma‘lumki, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o‘quvchilarni har (biologik, fiziologik, pedagogik, psixologik) jihatdan oliy maktab ta‘limiga tayyorlaydi va ularda umumlashtirish, mavhumlashtirish, sistemalashtirish kabi qobiliyatlarda ko‘rinadigan fazilatlar namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga o‘z pirinda aqliy ahloqiy estetik va

g‘oyaviy siyosiy jihatdan muayyan darajada o‘shish ro‘y beradi. Shunga qaramay ular oldida oliy o‘quv yurtida mutaxassislikni egallashga bog‘liq yangi vazifalar paydo bo‘ladi. Hozirgi fan texnikaning rivoji bir tomondan axborotlarni, ma‘lumotlarni ko‘paytirsa, ikkinchi tomondan talabalarga mutaxassislikka oid bilimlarga barqaror qiziqishning yo‘qolishiga olib keladi chunki qat‘iylik ijodiy izlash irodaviy zo‘r berish o‘rnini loqaydlik faoliyatsizlik egallaydi. Boshqacha aytganda ular " tayyor axborotlarning qo‘li"ga aylanadilar, chunki kompyuter internet disple EHM, kalkulyator inson aqli mehnatini yengillashtiradi ularni aqli zo‘r berishdan xalos qiladi. Ana shular sababli oliy o‘quv yurti ta‘limi oldidagi muhim vazifa talablarga dasturdagi bilimlar mujmuasini berishdir.

Talabalarga mustaqil bilim olish o‘z faoliyatini o‘zi tashkil qilish o‘zini-o‘zi boshqarish yangi g‘oyalarni ishlab chiqarish va hokazolarni o‘rgatishdir. Bu vazifalarni amalga oshirishning asosiy omili monologik ma‘ruzadan dialogik (talaba va o‘qituvchilarning muloqotiga asoslangan) ma‘ruzaga o‘tishdir.

Psixologlarimizning tadqiqotlari shaxs turmush tajribasini egallashida unda o‘zligini anglash vujudga kelishini jumladan shaxsiy hayotining mazmunini anglashi aniq turmush rejalarini tuzishi kelajak hayot yo‘lini belgilashi va hokazolar amalga oshirishini ko‘rsatadi. Talaba asta-sekin mikro guruhning notanish sharoitlariga ko‘nikib boradi o‘zining haq-huquqlari va majburiyatlarni bila boshlaydi shaxslararo munosabatning yangicha ko‘nikishini o‘rganadi, turmushdagi ijtimoiy rollarni amalga oshirilmoqda shaxsan sinab ko‘rishga intiladi. Ulardagi romantik his tuyg‘ular voqelikka muayyan yondashishga bir muncha xalaqit beradi. Chunki ular turmushdagi yutuqlar va muvaffaqiyatsizlikning ijtimoiy psixologik ildizlari nimadan iborat ekanligi to‘g‘risida aniq tasavvurga ega bo‘lmaydilar. Yosh fiziologiyasi va antagonist psixologiyasi fanlarida to‘plangan materiallar tahlilidan ko‘rinadi-ki talaba 17-19 yoshda ham o‘z huquqi va bilish faoliyatini ongli boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lmaydi va shunga ko‘ra xulq motivlarining asoslanmagani, uzoqni ko‘rolmaslik ehtiyojsizlik kabi holatlar ro‘y beradi. V. T. Lisovskiyning fikricha, 19-20 yoshlarda ayrim salbiy xatti-harakatlar ko‘zga tashlanadi. Mazkur yoshda xohish va intilishning rivojlanishi iroda va xarakterdan ancha ilgari ketadi. Buncha odamning hayotiy tajribasi alohida rol o‘ynaydi, chunki talaba shu tajriba yetishmasligi natijasida nazariya bilan amaliyotni fantaziya bilan reallikni romantik kabi bilan ekzotikani haqiqat bilan orzu bilan xohishni optimizm bilan qatilylikni aralashtirib yuboradi.

Talabalik yillarida yoshlarning hayoti va faoliyatida o‘zini-o‘zi kamolotga yetkazish jarayoni muhim rol o‘ynaydi, lekin o‘zini boshqarishning tarkibiy qismlari (o‘zini o‘zi tahlil qilish, nazorat etish, baholash, tekshirish va boshqalar) ham alohida ahamiyat kasb etadi. Ideal (yuksak, barqaror, barkamol) " men " ni real (aniq, voqea) " men " bilan taqqoslash orqali o‘zini-o‘zi boshqarishning tarkibiy qismlari amaliy ifodaga ega bo‘ladi. Talabalarning nuqtai nazariycha ideal " men " ham muayyan mezon asosida yetarli darajada tekshirib ko‘rilmagan shuning uchun ular gohi tasodifiy g‘ayri tabiiy xiz etilishi muqarrar binobarin real " men " ham shaxsning haqiqiy bahosidan ancha yiroqdir. Talaba shaxsining takomillashuvida bunday obyektiv qarama-qarshiliklar o‘z shaxsiyatiga nisbatan ichki ishonsizlikni o‘qishga nisbatan esa salbiy munosabatni vujudga keltiradi. Jumladan, o‘quv yili boshida talabada ko‘tarinki kayfiyat oliy o‘quv yurtiga kirganidan zavq shax tuyg‘usi kuzatilsa ta‘limning shart-

sharoiti mazmuni mohiyati kon tartibi muayyan qonun va qoidalari bilan yaqindan tanishish natijasida uning ruhiyatida keskin tushkunlik ro‘y beradi. Yuqorida aytilgan ichki va tashqi vositalar omillar ta'siri oqibatida uning ruhiy dunyosida umidsizlik ruhiy parokandalik kayfiyati ya'ni istiqbolga ishonchsizlik ikkalanish hadiksirash kabi salbiy xiz tuyg‘ular namoyon bo‘ladi. Bizningcha, oliy maktabda tarbiya ijtimoiy tarbiya ishlarini rejalashtirishda ta'lim jarayonida talabaga o'ziga xos munosabatda bo'lish mazkur davrning muhim shartlaridan biridir. Yuqorida aytilganlardan qat'iy nazar yigit va qizlarni oliy o'quv yurtiga qabul qilish ularda o'z kuchlari qobiliyatlari aql-zakovatlari ichki imkoniyatlari va irodalariga qat'iy ishonch tug'diradi ancha shu ishonch o`z navbatda to'la qonli hayot va faoliyatni uyushtirishga umid his-tuyg'usini vujudga keltiradi.

O'sponentning ikkinchi davri xulqqa voqelikka baho berishda imkoniyatlardan tashqari talab qo'yish va qatilylik xususiyati bilan farqlanadi. Shuning uchun talabalar har bir prinsipial bola olmaydilar. Talabalarining o'qituvchi tavsiyalarni inkor qilishi ko'pincha turli xususiyatli nizolarni keltirib chiqaradi. B. G. Ananov rahbarligida o'tkazilgan ilmiy tadqiqot ishlaridan ma'lum bo'lishicha talabalar kamol topishining jinsiy va neyrodinamik xususiyatlari ularning aqliy imkoniyatlarini to'la ishga solishuva sermahsul o'quv faoliyatini tashkil qilish uchun muhim imkoniyat shart-sharoit yaratadi. Yu. A. Samarinning ta'kidlashicha yoshlarni kamol topishida har xil ijtimoiy psixologik xususiyatli o'ziga xos qarama-qarshiliklar ichki ziddiyatlar mavjud bo'ladi. Ularning moddiy jihatdan ota-onaga oliy o'quv yurti ma'muriyatiga bog'liqligi iqtisodiy ziddiyatni keltirib chiqaradi. Bu hol talabalarining xohishlari bilan mavjud imkoniyatning nomutanosibligi tufayli yuzaga keladi. Odatda talabalar ikki va uchinchi kurslarda oliy o'quv yurtida va mutaxassislikni to'g'ri tanlagani haqida yana jiddiy o'ylaydilar. Mazkur yosh davrida o'zini boshqarishning tarkibiy qismlari ijodiy tafakkur muayyan hayotiy tajriba o'zlashtirilgan bilimlarni tartibga solish asosida his-tuyg'ular qarashlar axloqiy qadriyatlar o'zligini anglash va barqaror e'tiqod shakllanadi. Talaba hukm na xulosa chiqargach o'z xatti-harakatida qat'iy turib ularni himoya qiladi u hayotning turli sohalari bo'yicha har xil darajadagi ko'nikma va malakalarga nazariy bilimlar ijtimoiy-psixologik tushunchalarni amaliy faoliyatga tatbiq etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. G'oziyev E. Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent, Universitet, 1997.- 80 b
2. G'oziyev E. Faoliyat va xulq - atvor motivatsiyasi. Toshkent, Universitet, 2003. - 124 b
3. G'oziyev E. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2006. - 164 b
4. G'oziyev E. Psixologiya tarixi sahifalari. Toshkent, " Fan " , 2006.- 74
5. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2010. -. 554 b
6. G'oziyev E. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi). Toshkent, " O'qituvchi " , 1994. - 224 b.